

В. М. ЗУБАР, С. Г. РИЖОВ, А. В. ШЕВЧЕНКО

Охоронні розкопки західного некрополя Херсонеса

Херсонеський загін Інституту археології АН УРСР разом з експедицією Харківського університету та Херсонським історико-археологічним заповідником у 1982 р. продовжував охоронні дослідження на території західного некрополя Херсонеса. Основною метою робіт було продовження перевірки даних геофізичної розвідки місцевості, що проводилася у Херсонесі протягом 1972—1975 рр.¹, а також вивчення топографії некрополя міста.

У результаті розкопок відкриті одна могила з двома підбоями; одна могила, що призначалася для поховання урни, та п'ять склепів. Всі розкопані поховальні споруди були вирубані у скелі.

Підбійна могила була орієнтована по лінії північ—південь. У давнину вхідна яма могили зверху перекривалася вапняковими плитами, які на момент розчистки не збереглися. В стінках вхідної ями, на всю її довжину, були вирубані ніші-підбої, призначені для поховань (рис. 1, 1). Північна частина підбійної могили була зруйнована нішею-лежанкою склепу № 2 (рис. 1, 1—2), вирубаного вже після спорудження могили. Знахідок у підбійній могилі не виявлено. Ймовірно, вона була пограбована при будівництві склепу № 2.

При розчистці розвідкової траншеї на північний схід від склепа № 2 виявлено могилу № 5, прямокутну в плані (0,8×0,45 м). Вона орієнтована по лінії північний захід—південний схід і зверху перекрита трьома обробленими вапняковими плитами (рис. 1, 3). При розчистці могили трапилися лише три залізних цвяхи. Невеликі розміри могильної ями вказують, що ця поховальна споруда призначалася для поховання урни з трупоспаленням. Могила була пограбована у давнину, однак неподалік у траншеї помічено скупчення людських кісток та знайдена золота сережка, яка, можливо, була викинута з могили № 5. Її прикраса видовжена сердолікова вставка, а шиток орнаментовано псевдосканню та прикрашено насічками по краю. Крючок сережки, прикріплений з її тильного боку, круглий із застібкою на петельку (рис. 2, 6). Можливо, до сережки прикріплювалася підвіска у вигляді стилізованого виноградного грона, що було характерно для ювелірного мистецтва перших століть нашої ери².

Розкопані склепи за конструкцією можна поділити на дві групи. До першої відносяться звичайні для Херсонеса підквадратні склепи з нішами-лежанками, вирубані у стінках поховальної камери (склепи № 2, 4, 6) (рис. 1, 2). У склепах № 2 та 4 у стінах було вирубано по три ніші-лежанки, а в склепі № 6 по периметру камери споруджена одна суцільна лежанка. Стеля цього склепу укріплювалася вапняковою колонкою.

До другої групи склепів відносяться склепи № 3 та 7. Такі склепи К. К. Косцюшко-Валужинич називав «незакінченими». Дійсно, їх вхідні отвори нічим, по суті, не відрізнялися від звичайних склепів з нішами-лежанками. Однак у цих спорудах вирубка поховальних камер не була доведена до кінця, бо будівельники наштотувалися на сусідні склепи (рис. 1, 4). Це, очевидно, і примусило їх відмовитися від подальшого спорудження цих склепів. Але, незважаючи на завершеність склепів, у них знайдено сліди поховань. Очевидно, такі незакінчені поховальні

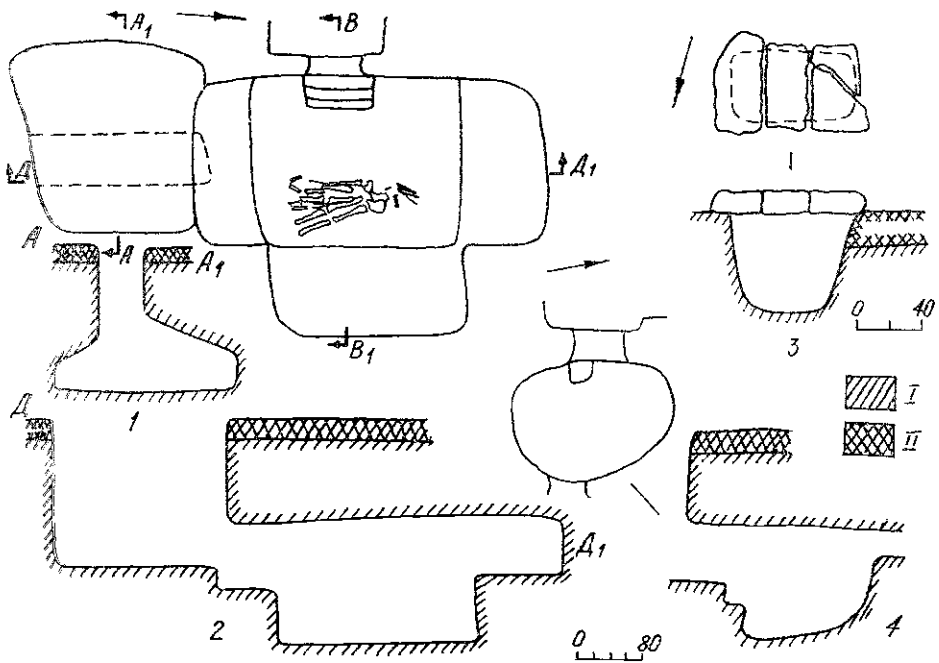

Рис. 1. Основні типи поховальних споруд:

1 — план та розріз підбійної могили; 2 — план та розріз склепу № 2; 3 — план та розріз могили № 5; 4 — план та розріз склепу 3.
Умовні позначення: I — скала; II — ґрунт.

споруди використовувалися для поховання біднішими верствами населення міста.

Всі поховальні споруди були пограбовані, але у склепах № 2, 4, 6 при розчищенні вдалося виявити цікавий антропологічний матеріал та речі, залишені грабіжниками. На основі кількості черепів у склепах було поховано від 30 до 40 чоловік. Два черепи зі склепів № 4 та 6 носили сліди баштової деформації голови. Інвентар, що зберігся, представлений червонолаковим посудом, бронзовими браслетами, пряжками, амулетницями, фібулами, срібною шийною гривною, золотими прикрасами, бусами, монетами. Нумізматичний матеріал та знахідки з розкопаних склепів дають підстави говорити про використання їх у римську та ранньосередньовічну епоху. Найбільш пізньою річчю, знайденою у склепах, є бронзовий перстень зі вставкою зеленого скла, який С. О. Плетньова відносить до кінця VIII—першої половини IX ст. н. е.³

Серед знахідок привертають увагу золоті прикраси із склепу № 4. Це відбитки з однієї херсонської монети кінця II ст. н. е., двох римських монет часу імператора Гети* та чотирьох зі стертими зображеннями, зроблених на золотій фользі (рис. 2, 2—4). Один порожнистий та два масивних золотих персні із зображенням трилистника (рис. 2, 5). Видатною пам'яткою античного ювелірного мистецтва є масивний золотий ланцюжок з крючком та кільцем для застібки, що складається з 57 чотирнадцятигранників (рис. 2, 7) та золота сережка, в щиток якої вставлено халцедон із зображенням Медузи-Горгони. До сережки була прикріплена підвіска, до нижньої частини якої припаяні п'ять золотих кульок, прикрашених дрібною зерню, що імітувала виноградне гроно.

Охоронні розкопки, проведені на західному некрополі Херсонеса, показали, що ця ділянка не була повністю вивчена в ході дореволюційних розкопок і на ньому можливі результативні дослідження. Як

* Зображення на римських монетах визначив В. О. Анохін.

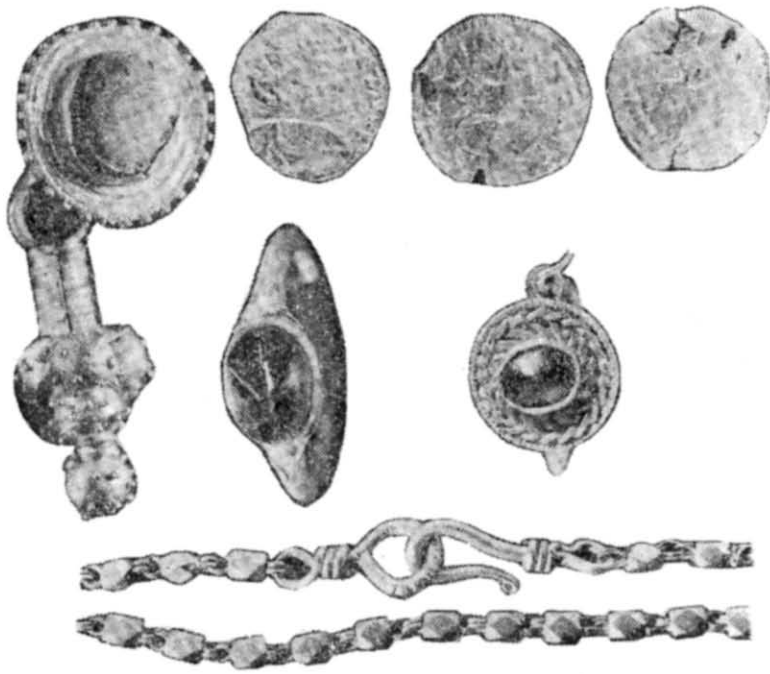

Рис. 2. Золоті прикраси II—III ст. н. е. (1—7).

свідчать знахідки зі склепів, тут продовжували інтенсивно ховати не лише в перші століття нашої ери, але й в епоху раннього середньовіччя, коли для поховань використовувалися поховальні споруди, побудовані в пізньоантичний час. Характер проведених робіт та їх результати вказують на те, що західна ділянка некрополя Херсонеса потребує продовження систематичних розкопок, в яких активну участь повинно взяти Товариство охорони пам'яток історії та культури УРСР.

В. М. ЗУБАРЬ, С. Г. РЫЖОВ, А. В. ШЕВЧЕНКО

Охранные раскопки западного некрополя Херсонеса

Резюме

Статья посвящена результатам работ, проводившихся на Западном некрополе Херсонеса в 1982 г. В ходе работ была открыта подбойная могила, предназначавшаяся для погребения урн с остатками трупосожжения, и пять склепов, вырубленных в скале. Материал, обнаруженный в исследованных погребальных сооружениях, позволяет говорить, что некрополь за западными оборонительными стенами использовался на протяжении первых веков нашей эры и раннего средневековья. Результаты работ и характер находок показывают, что этот участок некрополя античного Херсонеса требует дальнейших систематических раскопок.

¹ Зубар В. М., Рыжов С. Г. Розкопки західного некрополя Херсонеса // Археологія. — 1981. — Вип. 39. — С. 77.

² Типологічно близькі золоті сережки траплялися у Херсонесі і раніше. Косцюшко-Валюжинич К. К. Перечень древностей, найденных в 1892 г. в могильнике у южной оборонительной стены Херсонеса // ОАК 1892 г., Спб., 1894. — С. 109. — Рис. 64; Косцюшко-Валюжинич К. К. Отчет заведующего раскопками в Херсонесе за 1893 г. // ОАК 1893 г., Спб., 1895. — С. 4; Косцюшко-Валюжинич К. К. Отчет заведующего раскопками в Херсонесе за 1897 г. // ОАК 1897 г., Спб., 1899. — С. 127. — Рис. 246. Негаека ДХЗ. — № 514. — Склеп 2139.

³ Плетнева С. А. От кочевий к городам // МИА. — 1967. — № 142. — С. 141. — Рис. 36.